

De onderzoekende leraar in het bewegingsonderwijs

Binnen de hbo-opleidingen tot leraar lichamelijke opvoeding is in de afgelopen tien jaar meer aandacht gekomen voor onderzoek. Onder andere door druk vanuit visitatiecommissies zijn de curricula aangepast om de aankomende bewegingsonderwijzer vaardigheden mee te geven op dit gebied. Maar is het van belang voor elke docent LO om iets te weten van onderzoek? En om wat voor onderzoek gaat het dan eigenlijk?

Door: Lars Borghouts

Waarom onderzoek?

Het hoger beroepsonderwijs heeft de opdracht om aan kennisontwikkeling te doen voor de beroepspraktijk. Deze toegenomen aandacht voor praktijkonderzoek maakt deel uit van een aantal bredere ontwikkelingen die in de jaren '90 zijn ontstaan, en die zich het beste laten beschrijven vanuit twee begrippen: *evidence based practice* en de *reflective practitioner*. Deze begrippen zijn in eerste instantie afkomstig uit de medische wereld. In 'evidence based medicine' probeert men voor elke patiënt de meest effectieve behandeling toe te passen door zich te baseren op wetenschappelijk onderzoek (Kuiper, Verhoef, De Louw & Cox, 2008). Voor andere beroepen is de volgende definitie van evidence based practice te geven:

"Het uitvoeren van een handeling door een beroepsbeoefenaar op zo'n wijze dat de uitvoering is gebaseerd op de best beschikbare informatie over doelmatigheid en doeltreffendheid." Deze definitie kan men ook toepassen op de leraar LO. Stel, je vindt het belangrijk om met je gymlessen leerlingen te motiveren voor sportdeelname. Dan zou je jezelf af moeten vragen: welke eisen stelt dat aan mijn lessen? Is het dan goed om zo veel mogelijk de nadruk te leggen op sportieve prestaties, met eindvormen die de sportpraktijk zo dicht mogelijk benaderen en veel onderlinge competitie? Of is het juist belangrijk om elke leerling het plezier in bewegen bij te brengen in een lesklimaat dat vooral gericht is op het bereiken van individuele doelen, zonder al te veel onderlinge vergelijking? En wat betekent de keuze voor een van deze aanpakken voor je gedrag als docent in de klas, voor je manier van feedback geven, enzovoorts? Uitgaande van evidence based practice zou je als docent (of vaksectie) voor de antwoorden op dit soort vragen op zoek moeten gaan naar bewijzen uit onderzoek. Je gebruikt dus zo veel mogelijk bewezen effectieve methoden om je beroepshandelen op te baseren. Daarmee komen we bij het begrip 'reflective practitioner'. Dat is iemand die zich voortdurend

afvraagt of zijn handelen (in het geval van een leraar, zijn onderwijs) wel effectief is. Donald Schön, een van de grondleggers van reflective practice, maakte in zijn boek 'Educating The Reflective Practitioner' onderscheid tussen *reflection in action* en *reflection on action* (Schön, 1990). Het eerste betekent zo veel als 'denken tijdens het doen', de praktijk blijven spiegelen aan de theorie tijdens het handelen. Het tweede, reflection on action, betekent het achteraf evalueren of je de vooraf gestelde doelen hebt bereikt, en leren van wat er al dan niet bereikt is. Deze handelingswijze klinkt wellicht voor de hand liggend en zou in feite onderdeel uit moeten maken van de professionele beroepshouding van elke hoger opgeleide. Toch kunnen we ons afvragen of dit wel altijd en overal in voldoende mate gebeurt. Voor het bewegingsonderwijs betekent het bijvoorbeeld dat je niet alleen vooraf een jaarplanning opstelt en achteraf controleert of je die ook hebt gehaald. Het betekent dat je ook evalueert of je de achterliggende doelen van je lessen wel hebt bereikt. Afhankelijk van je visie en doelen: zijn leerlingen motorisch vaardiger geworden? Meer gaan bewegen? Meer gemotiveerd voor sportdeelname? Beter in staat bewegen samen te regelen? Enzovoorts, enzovoorts.

Uiteraard zijn er ook kanttekeningen te plaatsen bij dit soort idealen. Zo is er in veel gevallen helemaal geen 'evidence' om je praktijk op te baseren. Hoe weet je dan welke handelingswijze het meest effectief is? En als er voor de effectiviteit van een bepaalde aanpak geen bewijs is, wil dat natuurlijk niet perse zeggen dat die aanpak niet werkt. Misschien is er gewoon nooit onderzoek naar gedaan. Als beroepsbeoefenaar handel je vaak op een bepaalde manier omdat je uit ervaring weet dat dit goed werkt. Dit noemt men ook wel *practice based evidence*: op de praktijk gebaseerd bewijs. Bovendien, als er wel onderzoeksgegevens zijn, zijn deze lang niet altijd generaliseerbaar. Wat werkt in een bepaald land, bij een bepaalde doelgroep, met een bepaalde docent LO, hoeft lang niet altijd te werken voor elke andere docent. Al deze kanttekeningen zijn echter geen excuus om dan maar níet na te denken over de effectiviteit van ons handelen, en om geen onderzoek te doen naar de beroepspraktijk. Ze geven wel aan dat het een utopie is om te denken dat het geven van een gymles volledig te baseren valt op harde bewijzen aangaande effectiviteit.

Wat voor onderzoek?

Bij professioneel gedrag hoort dus een onderzoekende, kritische grondhouding. Soms vraagt dat om eigen onderzoek. Professionalisering en het doen van onderzoek zijn onlosmakelijk met elkaar verbonden. Daarbij gaat het niet om theoriegedreven, wetenschappelijk onderzoek. Uiteraard is het van belang om van een deel van dit soort onderzoek kennis te hebben genomen en dus op de hoogte te zijn van de basiskennis van je vak. Maar voor het ontwikkelen van de eigen professionele praktijk gaat het meestal om *praktijkgestuurd* onderzoek (zie tabel 1). Dit onderzoek heeft als doel ontwikkeling van het eigen professionele handelen, de ontwikkeling van inhoud, of het ontwikkelen van de organisatie waarin men werkzaam is (Kallenberg, Koster, Onstenk & Scheeps-

	Praktijkgestuurd onderzoek	Praktijkgericht onderzoek	Theoriegestuurd onderzoek
Doel	Verbetering eigen professioneel handelen of dat van de organisatie	Verbetering kwaliteit professioneel handelen van de beroepsgroep	Kennisontwikkeling
Vraagstelling	Afkomstig uit de praktijk	Afkomstig uit praktijk of theorie	Afkomstig uit de theorie
Doelgroep en selectie	Meestal select gekozen binnen de beroepspraktijk	Specifieke groepen waarbij de probleemstelling onderzocht wordt	Aselect of select gekozen eenheid
Bruikbaarheid en toepasbaarheid	Toepasbaarheid voor het individuele geval en zo mogelijk voor vergelijkbare gevallen	Toepasbaarheid bij specifieke gevallen	Directe toepasbaarheid is secundair
Gebruik meetinstrumenten	Worden gebruikt om praktijkhandelen te evalueren en zo mogelijk te verbeteren	Worden gebruikt om specifieke aanpak te evalueren	Worden gebruikt om theoretische vraagstellingen te beantwoorden
Evaluatie	Kwalitatieve beoordeling en eventueel statistische toetsing	Statistische toetsing	Statistische toetsing

Tabel 1: Vergelijking tussen praktijkgestuurd onderzoek, praktijkgericht onderzoek, en theoriegestuurd onderzoek. Aangepast uit Landsheer H., 't Hart H. & Goede M.D. (2003)

ma, 2007). Vaak zal een wetenschapper dit niet eens (h)erkennen als onderzoek; het heeft in sterke mate het karakter van evaluatie en reflectie. Het is echter weinig zinvol om hier de discussie te voeren over wat onderzoek mag heten en wat niet. Hierna worden drie typen van praktijkgestuurd onderzoek toegelicht, zodat de bruikbaarheid voor de praktijk van het bewegingsonderwijs beoordeeld kan worden.

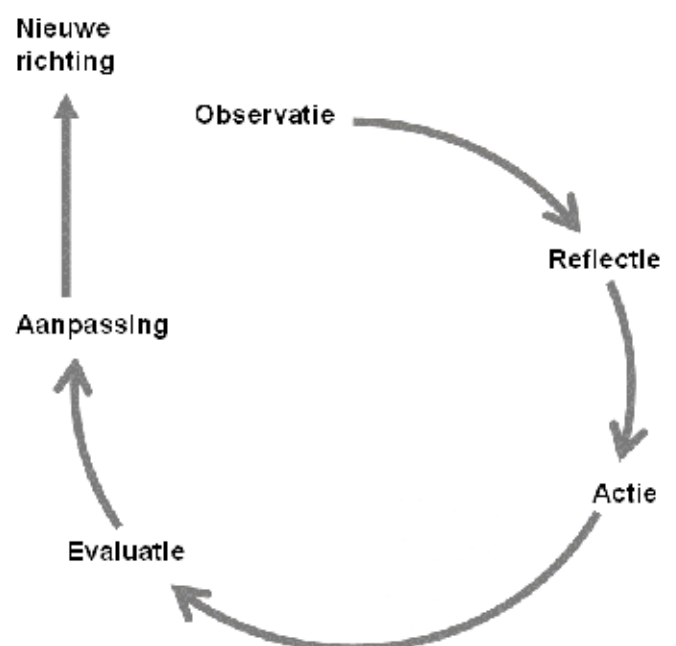
Onderzoek voor het ontwikkelen van het eigen handelen

Bij dit type onderzoek moet het onderzoeksresultaat in principe directe gevolgen hebben voor de eigen handelingspraktijk en daarmee voor de eigen ontwikkeling. Een veel gehanteerde methode om het eigen handelen te ontwikkelen is het actieonderzoek, soms ook handelingsonderzoek genoemd. Een actieonderzoek start bij een handelingsvraag: hoe kan ik mijn eigen handelen in een bepaalde situatie verbeteren. Onderzoeker en onderzochte zijn daarbij vaak dezelfde. Het mag duidelijk zijn dat de generaliseerbaarheid van dergelijk onderzoek minimaal is: het geldt voor een bepaalde persoon in een bepaalde context. Actieonderzoek is handeling en onderzoek ineen, en daardoor geen *wetenschappelijk* onderzoek. Ontwikkelen, uitproberen, documenteren en evalueren maken er allemaal onderdeel van uit. Bij actieonderzoek wordt vaak gebruik gemaakt van instrumenten als observatie, logboeken, video-opnamen, en evaluatiegesprekken.

Actieonderzoek doorloopt globaal de volgende stappen:

- **Observatie:** bijvoorbeeld je hebt de indruk dat in je lessen basketbal de meisjes te weinig bij het spel worden betrokken. Je probeert vervolgens zo objectief mogelijk vast te stellen of dit ook echt zo is.
- **Reflectie:** je vraagt je af hoe deze lagere betrokkenheid komt, en hoe je dit eventueel kunt oplossen. Je zoekt hiervoor bronnen en spreekt met andere experts.
- **Actie:** je besluit op basis van je reflectie tijdens het eindspel basketbal in een aantal lessen de meisjes en jongens apart van elkaar te laten spelen.

- **Evaluatie:** je meet of hierdoor de meisjes actiever meedoen dan voorheen, en stelt tevens vast wat de meisjes en de jongens van deze aanpassing vinden. Je praat met je vaksectiegenoten over de voors en tegens van deze aanpak.
- **Aanpassing:** wanneer het effect van je interventie positief is en er ook geen andere bezwaren naar voren gekomen zijn, besluit je voortaan een deel van je lessen op deze manier uit te voeren. In feite doorloopt een professional die bezig is met de ontwikkeling van zijn of haar praktijk voortdurend deze cyclus van evalueren en bijstellen. In het actieonderzoek wordt dit wel de actie-reflectiecyclus genoemd (figuur 1).

Figuur 1: De actie-reflectiecyclus (vertaald uit McNiff&Whitehead (2006))

Onderzoek voor het ontwikkelen van inhoud

Bij het ontwikkelen van nieuwe inhoud kan men bijvoorbeeld denken aan de inhoud van lessen, lessenreeksen, een vakwerkplan, maar ook sportdagen, buitenschoolse bewegingsprogramma's of sportstimuleringsprojecten. Vaak is er al eerder iets bruikbaar door anderen ontwikkeld waarvan je gebruik kunt maken of leren. Het zoeken naar deze *good practices* kost in eerste instantie wat tijd, maar levert uiteindelijk juist tijd en kwaliteit op. Soms is er achtergrondinformatie terug te vinden op internet, in (vak) tijdschriften of in studieboeken. En vaak is het zowel voor beginnende als gevorderde gymleraren nuttig om gebruik te maken van de praktijkkennis van collega's en andere ervaringsdeskundigen. Dit kan door middel van een gesprek of, meer gestructureerd, een interview of observatie. Wanneer je dit soort zaken systematisch combineert is er sprake van de start van een ontwikkelingsonderzoek. Bij een ontwikkelingsonderzoek wordt al doende op een systematische manier nieuwe inhoud ontwikkeld. Stel je wil een naschools sportaanbod gaan starten op je school. Je ontwikkelingsonderzoek kan dan starten met het benaderen van scholen die dit al hebben, en hen vragen naar hun ervaringen. Welke voorbeelden van naschoolse sportprogramma's zijn het meest succesvol? Ook ga je op zoek naar bronnen waarin tips staan en voorbeelden, bijvoorbeeld in de *Lichamelijke Opvoeding*, de website van het NISB, en de mediatheek van je dichtstbijzijnde ALO. Vervolgens ga je eens langs bij een paar scholen om te kijken hoe het er in de praktijk aan toegaat. Misschien maak je een observatieverslag van wat je daar aantreft, waarbij je van tevoren hebt bedacht welke elementen het meest van belang zijn om iets over te weten te komen. Na het vooronderzoek wordt vervolgens gestart met het ontwikkelen van het naschools sportaanbod. Als onderdeel van dit

Onderzoek voor de organisatieontwikkeling

Wanneer professionals op een gestructureerde manier gaan samenwerken aan verbetering van de organisatie, waarbij er sprake is van gezamenlijk verbeteren van praktijkkennis en praktijkhandelen, dan is er sprake van een lerende organisatie. Onderzoek kan hierin een belangrijke rol spelen. Wanneer je gezamenlijk onderzoek gaat doen binnen je vaksectie of school zul je eerst moeten bespreken wat de gedeelde doelen zijn waaraan je wilt werken. Je vormt samen een lerend team, soms ook wel een professionele leerwerkgemeenschap of *community of practice* genoemd. Ook daarbij kun je vaak de actie-reflectiecyclus toepassen. Het gezamenlijk ontwikkelen van een nieuw bewegingsprogramma, een nieuwe onderwijseenheid, of zelfs een nieuw curriculum begint bij de observatie dat de bestaande situatie voor verbetering vatbaar is. Een groep collega's zal samen moeten definiëren wát dan precies het verbeterpunt is. Wellicht is dit op zichzelf al aanleiding tot het doen van observaties of het voeren van gesprekken met deelnemers, leerlingen of andere betrokkenen. Vervolgens worden acties ingezet volgens een van tevoren vastgesteld handelingsplan, en wordt geëvalueerd of deze acties ook hebben geleid tot verbetering. Dit kan dan leiden tot aanpassing van de praktijk. In feite zou ook de kwaliteitszorg van een organisatie een vorm van gezamenlijk actieonderzoek kunnen zijn. Ook *marktonderzoek* en *leerling- of oudertevredenheidsonderzoek* zijn vormen van onderzoek die kunnen leiden tot ontwikkeling van de organisatie. Het signaleren van mogelijkheden om opkomende nieuwe bewegingsvormen of trendsporten in de gymlessen op te nemen, of het in kaart brengen van vraag en aanbod voor sportieve naschoolse opvang, kan er toe leiden dat de school nieuwe activiteiten gaat ontplooiën.

Gericht op <u>eigen handelen</u>	<ul style="list-style-type: none">- Welke van drie van tevoren bepaalde werkvormen werkt voor mij het beste om te komen tot de hoogste mate van zelfwerkzaamheid in mijn les LO voor drie havo?- Welke vorm van leiderschap leidt tot de minste ordeproblemen in mijn lessen aan twee vmbo ?
Gericht op <u>ontwikkeling inhoud</u>	<ul style="list-style-type: none">- Ontwikkeling van 'Bewegen, Sport en Maatschappij' voor de vwo-afdeling op school.- Ontwikkeling van methoden om een kind met spina bifida beter te kunnen laten deelnemen aan de gymles.
Gericht op <u>organisatieontwikkeling</u>	<ul style="list-style-type: none">- In kaart brengen van de behoefte aan en mogelijkheden voor sportieve naschoolse opvang in mijn buurt.- Mate van tevredenheid onderzoeken van collega's, leerlingen en ouders over de faciliteiten voor het bewegingsonderwijs.

Tabel 2: Voorbeelden van onderzoeksvragen die door docenten LO via praktijkgestuurde onderzoeksmethoden opgepakt zouden kunnen worden

ontwikkelproces wordt een evaluatieronde opgenomen. Dit kan inhouden het bevragen van leerlingen, collega's of experts, of het uitproberen met een kleine groep (pilot). Deze evaluatie leidt tot bijstellingen en uiteindelijk een 'definitief' bewegingsprogramma. De ontwikkelde inhoud wordt dus in feite 'onderworpen' aan een actieonderzoek. Waarschijnlijk klinkt dit alles als een heleboel extra werk. Een dergelijke gestructureerde aanpak leidt echter wel tot een beter eindproduct, dat uiteindelijk meestal effectiever is en veel langer bruikbaar blijft. Daarmee verdient de tijdsinvestering zich op termijn terug.

In tabel 2 zijn voorbeelden weergegeven hoe onderzoeksvragen voor deze drie typen onderzoek eruit zouden kunnen zien voor een leraar LO.

Uit de voorbeelden in deze tabel bij het onderzoek gericht op 'eigen handelen' en op 'ontwikkeling van inhoud' blijkt dat deze vormen soms dicht bij elkaar liggen. Het verschil is echter dat bij onderzoek van het eerste type het startpunt altijd een individueel handelingsprobleem is. De uitkomsten zijn dan ook niet zonder voorbehoud toepasbaar op andere professionals, bijvoorbeeld

Bewegen is goed voor je

collega's. Het gaat om vragen als 'met welke werkvorm krijg ik de beste resultaten met deze groep' of 'welke leiderschapsstijl werkt in deze situatie voor mij het beste'. Onderzoek gericht op de ontwikkeling van inhoud resulteert in producten of methoden die ook voor anderen in te zetten zijn in vergelijkbare situaties.

Beter bewegingsonderwijs

Praktijkonderzoek kent dus allerlei vormen, en door het toe te passen kan er een bijdrage worden geleverd aan de professionaliteit en kwaliteit van het bewegingsonderwijs. Een aantal jaar geleden is er door de ALO's met het Mulier Instituut onderzoek gedaan naar de kwaliteit van de lichamelijke opvoeding in ons land. Daarin werd onder andere gekeken naar de professionaliteit van de vaksecties (Van Mossel & Stegeman, 2007). Enkele conclusies: 10% van de vaksecties vergadert nooit, 25% gebruikt geen vakwerkplan, er worden maar weinig formele werkafspraken gemaakt over didactiek en 30% van de secties is te typeren als een 'segmentale' vaksectie. Met dat laatste wordt bedoeld dat er bijvoorbeeld weinig advisering is naar elkaar, weinig gezamenlijk werk, dat er een lage gebruikskwaliteit is van het vakwerkplan, en dat er weinig formele werkafspraken zijn. Er lijkt hierin kortom nog wel één en ander te verbeteren. Het is dus terecht dat er in de curricula van de hbo-opleidingen tot docent LO aandacht is gekomen voor het doen van onderzoek. Tenminste, wanneer dit onderzoek erop gericht is de praktijk van het bewegingsonderwijs te verbeteren en het aansluit bij de dagelijkse werkelijkheid van de beroepsgroep. Naast het opdoen van onderzoekskennis en -vaardigheden moet het daarbij bovenal gaan over het aanleren van een kritische beroepshouding. Post-initiële opleidingen zoals bijscholingscursussen en professionele masteropleidingen zijn belangrijke instrumenten om ook docenten die al langer in de praktijk werken dit type onderzoeksvaardigheden bij te brengen. Een professionele beroepsgroep blijft zich immers doorlopend ontwikkelen. Uiteindelijk profiteren daarvan de leerlingen, en helpt het in de verantwoording van het vak binnen en buiten school.

Bronnen

- Kallenberg T., Koster B., Onstenk J., and Scheepma W. (2007) *Ontwikkeling door Onderzoek; Een Handreiking voor Leraren*. Utrecht/Zutphen: ThiemeMeulenhoff, 2007.
- Kuiper C., Verhoef, J., De Louw, D. & Cox, K. (2008). *Evidence-based practice voor paramedici; Methodiek en toepassing*. Den Haag: Lemma.
- Schön, D.A. (1990). *Educating the Reflecting Practitioner*. San Francisco: Jossey-Bass Publishers.
- Landsheer H., 't Hart H. & Goede M.D. (2003) *Praktijkgestuurd onderzoek. Methoden van praktijkonderzoek*. Groningen: Stenfert Kroese.
- McNiff J, & Whitehead J. (2006) *All you need to know about action research*. London: Sage Publications.
- Mossel G. van, Stegeman H. (2007). *De samenwerking binnen de vaksectie en de kwaliteit van de lessen*. Lichamelijke Opvoeding 9, 12-15.

Lars Borghouts is lector Fysieke Activiteit en Gezondheid aan Fontys Sporthogeschool.

Correspondentie:

l.borghouts@fontys.nl

ADVERTENTIE

huski reizen
Wintersport, outdoor & zeilkampen

Bent u al op de hoogte?

Wintersportreizen vanaf €199,-

Zeilkampen vanaf €159,-

Outdoorkampen vanaf €139,-

Kijk voor meer informatie op onze website www.huski.nl

tel. 030-8000 600
Email: info@huski.nl

SGR